

στο μικροσκόπιο...

Η αναστήλωση των εικόνων και η ιστορική υποκρισία

Του **Αντώνη Καρκαγιαννή**
ΑΠΟ ΤΗΝ «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ»

Το σημερινό σημείωμα επρόκειτο να δημοσιευθεί την Κυριακή, τη λεγόμενη της Ορθοδοξίας. Λόγω δικών μου περισπασμών δεν δημοσιεύθηκε τότε και θα μπορούσε να πει κανείς ότι είναι πλέον ανεπίκαιρο. Αυτό συμβαίνει συχνά στις εφημερίδες. Κοπιάζεις για ένα άρθρο και είσαι ευχαριστημένος από την εργασία σου. Αν δεν το παραδώσεις έγκαιρα και δεν έχει το κατάλληλο μέγεθος, πηγαίνει ο κόπος σου χαμένος. Ο ένας, λοιπόν, λόγος που ανεπίκαιρα δημοσιεύεται σήμερα είναι για να μην πάει ο κόπος χαμένος.

Ο δεύτερος λόγος είναι πιο σημαντικός. Την Κυριακή της Ορθοδοξίας η Εκκλησία μνημονεύει και τιμάει την αναστήλωση των εικόνων από την αυτοκράτειρα Ειρήνη την Αθηναία, εκεί προς το τέλος του 8ου βυζαντινού αιώνα και έπειτα από 50 χρόνια εικονομαχίας και σφοδρών αντιπαραθέσεων. Σε ανάμνηση αυτού του γεγονότος τελείται δοξολογία στον μητροπολιτικό ναό, παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας και της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας. Με ιδιαίτερη λαμπρότητα γιορτάζεται το γεγονός στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, όπου και το κύριο πεδίο μάχης μεταξύ εικονομάχων και εικονολατρών.

Οι εορτασμοί αποβλέπουν φυσικά στη δόξα της Ορθοδοξίας, αλλά ταυτόχρονα παρακάμπτουν την ιστορία και κάτω από συμβατικές δοξασίες και τυπικότητες συγκαλύπτουν μια μεγάλη ιδεολογική μάχη και ίσως τη συγλωνιστικότερη περίοδο του βυζαντινού μεσαίωνα. Αυτό είναι που με έκανε ν' ανοίξω πάλι βιβλία Ιστορίας, όχι για να ανακαλύψω κάτι άγνωστο, αλλά για να υπενθυμίσω γνωστά και καταχωνιασμένα γεγονότα.

Ας αρχίσουμε από την αυτοκράτειρα Ειρήνη την Αθηναία, η οποία αποκατέστησε τις εικόνες και η Εκκλησία τη μνημονεύει ως «ευσεβή». Στην πραγματικότητα υπήρξε αυτό που σήμερα αποκαλούμε «κουμάσι».

Καταγόταν πραγματικά από την Αθήνα και η οικογένειά της φαίνεται ότι ήταν πλούσια και ισχυρή, αλλά οι πληροφορίες που υπάρχουν γι' αυτήν είναι ελάχιστες. Άγνωστο πώς και γιατί ο αυτοκράτωρ Κωνσταντίνος Ε' (741 - 775), που οι εχθροί του, παπάδες και καλόγεροι, του κόλλησαν το παρατσούκλι Κοπρώνυμος, δεύτερος Ισαυρος στον θρόνο της Κωνσταντινουπόλης μετά τον Λέοντα Γ', διάλεξε την άγνωστη Ειρήνη από την Αθήνα και την πάντρεψε με τον γιο του, τον κατόπιν μοιραίο αυτοκράτορα Λέοντα Δ' (775 - 780).

Από την Ειρήνη δεν έλειπαν τα προσόντα και το κυριότερο, ήξερε να τα κρύβει και να τα φανερώνει ή να τα εξαπολύει ανάλογα με τις περιστάσεις, τις επιδιώξεις και τις φιλοδοξίες της. Ήταν ωραιότατη και αυτό πάντοτε αποτελούσε το «ένα το κρατούμενο». Ήταν ευφυής, θρησκόληπτη και όταν ήθελε συμμαζεμένη και φρόνιμη, άλλοτε πάλι εκρηκτική και αχαλίνωτη. Είχε ισχυρή θέληση και αποφασιστικότητα, συνωμοτική πανουργία, παγερή αναληγσία και απεριόριστη απληστία και τέλος, ήξερε να επιλέγει συνεργάτες με τις ίδιες αρετές και τα ίδια ελαττώματα.

Οι δύο πρώτοι Ισαυροί, ο Λέων Γ' και ο Κωνσταντίνος Ε' θεωρούνται από τους σημαντικότερους αυτοκράτορες του Βυζαντίου. Καλοί και γενναίοι στρατηγοί αντιμετώπισαν τους εισβολείς τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση. Η μεταρρυθμιστική τους νομοθεσία θεωρείται η σημαντικότερη μετά τον Ιουστινιανό, ιδιαίτερα στο οικογενειακό και κληρονομικό δίκαιο. Αυτό που από τους εχθρούς των δύο αυτοκρατόρων ονομάστηκε εικονομαχία, ήταν στην ουσία της μια βαθιά θρησκευτική μεταρρύθμιση που απέβλεπε να εκσυγχρονίσει το κράτος και την κοινωνία και να το απαλλάξει από την κηδεμονία των παπάδων, των καλογέρον και των δεισιδαιμονιών, από τα «θαύματα» των εικόνων και των «ιερών λειψάνων» και από την αγυρτεία των καλογέρον. Τα όσα διαδραματίστηκαν στις μέρες μας στη Μονή Βατοπεδίου αποτελούν ασθενές κατάλοιπο του δαιμονικού μείγματος δεισιδαιμονίας, αγυρτείας και απληστίας που κυριαρχούσε την εποχή εκείνη στο Βυζάντιο.

Ωστόσο, η θρησκευτική μεταρρύθμιση, που τελικά επικεντρώθηκε στο ζήτημα των εικόνων, ήταν μέρος μόνο της γενικότερης μεταρρυθμιστικής προσπάθειας. Ο σύμφων και μετριοπαθής και άξιος στρατηγός Λέων Γ' θεωρούσε δευτερεύον το ζήτημα των εικόνων και πολλές φορές ανισορροπία, λόγω των λαϊκών αντιδράσεων, τη γενικότερη μεταρρύθμιση. Στην αρχή δεν κατάργησε τις εικόνες αλλά όρισε την ανάρτησή τους σε υψηλότερο σημείο των ναών, όπου δεν θα έφταναν οι θωπείες και οι ασπασμοί των πιστών. Ο γιος και διάδοχός του Κωνσταντίνος Ε' υπήρξε πιο ορμητικός και αποφασιστικός. Κατάργησε τις εικό-

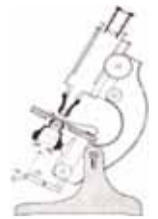
νες, έκλεισε μοναστήρια και εκκλησίες και εξαπέλυσε διωγμούς κατά των θρησκόληπτων μοναχών.

Σε μια τέτοια θύελλα βρέθηκε η Ειρήνη η Αθηναία. Όσο ζούσε ο πεθερός της, ο δυναμικός Κωνσταντίνος Ε', έκρυβε τις πεποιθήσεις της. Όταν πέθανε το 775 και έμεινε στον θρόνο ο σύζυγός της, ο μάλλον άβουλος και ανίκανος Λέων Δ', έβαλε σε εφαρμογή τα σχέδιά της για την αναστήλωση των εικόνων και την επαναφορά των παπάδων και καλογέρον στην εξουσία. Ωσπου μια μέρα, περιέργως και αιφνιδίως πέθανε ο σύζυγός της Λέων Δ'. Με κομψό τρόπο μερικοί ιστορικοί σημειώνουν ότι βοήθησε και η ίδια για να πεθάνει. Στην πραγματικότητα τον δολοφόνησε. Αργότερα, όταν νόμιζε ότι εμπόδιο στα σχέδιά της ήταν ο γιος της και αυτοκράτορας Κωνσταντίνος

Στ' ή αμφισβητούσε την εξουσία της, τον ετύφλωσε σε ηλικία 25 ετών και αργότερα τον δολοφόνησε. Προκάλεσε θύελλα στο κράτος και το τέλος της δυναστείας των Ισαύρων. Το 787 συνεκάλεσε στη Νίκαια πειθήνια οικουμενική σύνοδο, η οποία αναστήλωσε τις εικόνες. Αυτό το γεγονός, παραβλέποντας και αποσιωπώντας όλα τα άλλα, τιμάει η Εκκλησία (μας) την Κυριακή της Ορθοδοξίας... Η Ειρήνη πέθανε το 803 εξόριστη στη Λέσβο...

Η δυναστεία των Ισαύρων και το έργο της

Δεν είναι βέβαιο ότι ο Λέων Γ', ιδρυτής της δυναστείας, καταγόταν από την Ισαυρία. Θεωρείται πιθανό ότι ονομάστηκε Ισαυρος από τους εχθρούς του, όπως ο γιος και διάδοχός του Κωνσταντίνος Ε' ονομάστηκε Κοπρώνυμος. Η Ισαυρία ήταν ορεινή περιοχή της Μικράς Ασίας, με λαό πρωτόγονο, ατίθασο και επιθετικό. Επιδιδόταν σε επιδρομές, αρπαγές και ληστείες και η λέξη «ίσαυρος» ήταν συνώνυμη του άρπαγα και του ληστή και είναι πιθανό οι παπάδες και οι καλόγεροι (στρατιές ολόκληρες εκείνη την εποχή) να ονόμασαν έτσι τον Λέοντα Γ' για να τον συνδέσουν με φρικτά ελαττώματα και να τον συκοφαντήσουν. Με αυτό το προσωνύμιο έμεινε στην ιστορία, αλλά και με τη φήμη συνετού και γενναίου μονάρχη που πολέμησε αποφασιστικά τους εχθρούς και επιδρομείς και άφησε πίσω του πλούσιο νομοθετικό και μεταρρυθμιστικό έργο.

Η εικονομαχία ήταν μια μεγάλη ιδεολογική μάχη που κράτησε παραπάνω από έναν αιώνα και απέβλεπε να αποκαθάρει τη θρησκευτική πίστη από τη λατρευτική τυπολογία και να αλλάξει το κράτος και την κοινωνία. Πολλοί ιστορικοί γράφουν ότι οι Ισαυροί κατάργησαν τη δουλοπαροικία. Είναι ίσως υπερβολή. Προσπάθησαν όμως να κάνουν ανθρωπινότερες τις σχέσεις στον γεωργικό τομέα που τότε ήταν ο κύριος τομέας παραγωγής υλικών αγαθών. Το ίδιο ενίσχυσαν τη νομική θέση της γυναίκας μέσα στην οικογένεια.

Η φορά των γεγονότων και η λογική της αντιπαράθεσης οδήγησαν τους Ισαυρούς να δώσουν την κύρια μάχη στο ζήτημα των εικόνων. Και να τη χάσουν, να ηττηθούν. Η εικονομαχία ήταν ένα μεταρρυθμιστικό κίνημα των ανωτέρων τάξεων της κοινωνίας και της διοίκησης, του κράτους και της Εκκλησίας. Ο 20ός αιώνας μάς συνήθισε να προσέχουμε τις κινήσεις των λαϊκών μαζών και συχνά να παραβλέπουμε τις κινήσεις των «ελίτ». Φαίνεται όμως ότι η ιστορία είναι γεμάτη από πρωτοβουλίες των «ελίτ» που διοχετεύονται στις λαϊκές μάζες. Η εικονομαχία δεν διοχετεύθηκε ποτέ στις λαϊκές μάζες, οι οποίες παρέμειναν πιστές στις θρησκευτικές παραδόσεις και στη λατρεία των εικόνων.

Η εικονομαχία συνάντησε τη σθεναρή και μανιασμένη εχθρότητα του Πάπα και των άλλων πατριαρχείων, της Αλεξανδρείας, των Ιεροσολύμων και της Αντιοχείας. Σε σχέση με τη Ρώμη υπήρξε κατά κάποιο τρόπο ο πρόδρομος του μετέπειτα Σχίσματος. Οι Ισαυροί βρήκαν την ευκαιρία να αποσπάσουν από τη δικαιοδοσία του Πάπα τις δυτικές επαρχίες, κυρίως την Ελλάδα και τα νησιά του Αιγαίου.

Οι εικόνες και η λατρεία τους ικανοποιούσαν δύο ανάγκες του αναλφάβητου λαού: Την προσδοκία του «θαύματος» και της σωτηρίας και την ανάγκη να γνωρίσουν μέσω της εικόνας και της παράστασης τα περιστατικά και τους ήρωες της Αγίας Γραφής και κυρίως της Καινής Διαθήκης. Ανεξάρτητα από τη δαιμονική δραστηριότητα της Ειρήνης της Αθηναίας, είναι αυτές οι ανάγκες που κράτησαν έως σήμερα τη λατρεία των εικόνων αλλά και τη «διαπλοκή» γύρω από αυτές της δεισιδαιμονίας, της αγυρτείας και της απληστίας.